

Jesu-liv-forståelsen i Harald Søbyes optik

Et tidstypisk eksempel

Af Mogens Müller

Blovstrød den 23. november 2008

Harald Søbyes (1908-2000) opfattelse af Jesus fra Nazaret er et klokkeklart eksempel på, hvordan den historiske Jesus kan blive særdeles nutidig, når han pilles ud af den ramme, som han er sat i af forfatterne til Det Nye Testaments skrifter. Men Søbyes Jesus fortæller også, hvad prisen er, nemlig at Jesus i betænkelig grad kommer til at ligne Harald Søbye selv. For når Jesus løsnes fra troens og bekendelsens ramme, kommer han i frit fald. Den modstand, som evangeliernes fortællinger og de øvrige nytestamentlige skrifter skulle yde mod vilkårlighed, bliver sat ud af spillet gennem en bestemmelse af deres anderledes opfattelser som fordrejninger og misforståelser.

Kildebrugen bliver i hvert fald særdeles selektiv, for kun det, der passer ind i den enkelte fortolkers Jesus-billede, bliver erklæret for ægte overlevering. Ja, i virkeligheden har det ”ægte” Jesus-billede kun overlevet ved fejltagelser og derfor som en slags brokker, der nu optræder som fremmedlegemer i evangeliernes ellers teologisk velfriserede Jesus-fremstillinger. Målestokken er alene den enkelte fortolkers intuition og idealdannelse. For mærkeligt nok har Jesus af Nazaret en så positiv signalværdi, at det kun er meget få, der har villet afskrive ham – enten ved at erklære, at han aldrig har levet (herhjemme er Georg Brandes det oplagte eksempel), eller at han var en sindslidende stakkel (således fx Emil Rasmussen i en bog om Jesus fra 1905).

For Harald Sjøbye blev Jesus socialisten og oprøreren. Som sådan vi møder ham i Sjøbyes manifest *Den røde bibel* fra 1978 med den opremsende undertitel: ”med: Gud, Maria, menneskesøn Jesus, missionær Paulus, kejser Konstantin, evangelister, paven, Luther, Lenin, præsteskab, filosoffer, konger, kapitalister og socialister”, mundende ud i slagordet: ”Al magt til folket!” Manifestet består af en kalejdoskopisk række af ind- og udfald, hvor det aktuelt politiske sigte i hvert fald ikke er stukket under stolen

Hvordan en historisk-kritisk læsning fuldstændig sættes ud af spillet til fordel for ren ønsketænkning ses i billedet af Jesu mor, Maria. Hun udråbes simpelt hen til socialist på grund af hendes stærke ”socialistiske programtale” i Lukasevangeliet 1,51-53: ”Den mægtige har øvet væld med sin arm, han har adspredt dem, som er hovmodige i deres hjerters tanke, han har nedstødt mægtige fra troner og ophøjet ringe, sultne har han mættet med gode gaver, og rige har han sendt tomhændede bort.” Ordene stammer fra den såkaldte Marias lovsang, som igen henter stof i den gammeltestamentlige Samuels mor, Hannas lovsang, da hun overgav sin søn til tjeneste ved templet i Shilo. Som Marias lovsang står i Lukasevangeliet, er den efter alt at dømme skabt af forfatteren til dette evangeliesskrift, måske det yngste af Det Nye Testaments fire evangelier, fra et stykke ind i det 2. årh.

Og så fortsætter den derudaf: ”Det blev – hedder det om Jesus – en revolutionens søn, en folkets søn i den store folkeskare, om hvem Lenin mange år efter brugte disse gribende og manende ord:

”Folket og folket alene er drivkraften i skabelsen af verdenshistorien”. Det sker her en forunderlig kobling af Jesus og folket, som dog er logisk nok i Søbyes univers. For i hans optik er Jesus fra Nazaret personifikationen af folkets oprør mod alle autoriteter og al undertrykkelse.

Det gælder således i fortællingen om Jesu tiltrædelsesprædiken i synagogen i Nazaret. Her læser Jesus fra Esajas’ Bog 61,1-2 ordene: ”Herrens ånd er over mig, fordi han har salvet mig. Han har sendt mig for at bringe godt budskab til fattige, for at udråbe frigivelse for fanger og syn til blinde, for at sætte undertrykte i frihed, for at udråbe et nådeår fra Herren”. Det bliver nu til, at han er sendt med glædesbud for fattige (Luk 4,18), og den efterfølgende jo meget ordknappe ”prædiken”: ”I dag er det skriftord, som lød i jeres øren, gået i opfyldelse”, bliver af Søbye forstået som et rent politisk program. Og det får ham til at konfrontere ”ballademageren Jesus” med den sprællemænd, som han mener, at Jesus er blevet i kirkens hænder: ”Præsterne trækker i snoren, biskop og kirkeminister gør det samme, og se om de ikke får Jesus til at sprælle til fordel for kirkemagt, løgn og hykleri” (s. 7).

Siden går det videre i samme skure mod kapital (”Du kan ikke tjene både Gud og penge”), kongehus og -magt (Jesus kunne ikke glemme Herodes [Antipas], hvordan denne konge havde ladet Jesu kammerat, Johannes Døber henrette), og den såkaldte missionsbefalings Jesus-ord: ”Mig er givet al magt i himlen og på jorden” kalder Søbye en direkte forhåelse af Jesus, der afskyede enhver form for magt, den grusomme magt, som kirken siden tog i anvendelse. Naturligt nok inddrages her bl.a. Johannesevangeliets beskrivelse af, hvordan Jesus unddrog sig, da folket efter et bespisningsunder ville gøre ham til konge (Joh 6,15).

At Jesus var Guds søn gælder alene i den forstand, som ethvert menneske er en Guds søn eller datter. Alligevel kan Søbye dog gøre Jesus til noget særligt: Jesus er ”som menneske en del af universets store ånd, en vidunderlig, gribende og strålende del, der har beriget jorden og dens beboere på uforglemmelig vis” (s. 13). Alt om underfuld undfangelse og en særlig guddommelig natur kommer først til siden. Hvad der jo er rigtigt nok. Søbyes Jesus anerkender heller ingen forbindelse mellem det gamle og det nye testamente – kun pedanten vil her indvende, at noget Det

Nye Testamente var der ikke tale om før omkring 150 år efter Jesu død. Søbyes Jesus er ”en hårdnakket modstander af Moseloven og det gamle testamente” (s. 15), noget han kan konkludere, efter nærmest som oldtidens ærkekætter Markion at have vist, hvor modsigelsesfuldt og grusomt Det Gamle Testaments billede af Gud kan tage sig ud. Efter også at have afvist den kirkelige forsoningslære som falsk og langet hårdt ud efter Luther på grund af hans stillingtagen til bondeoprøret (”slå dem ned som gale hunde”), kan Søbye skildre nederlaget: ”Da Jesus døde på korset var det kærlighedens gennemborede hænder, rakt ud mod fattige og undertrykte folk, som mange andre før og siden gjorde det. Betænk dette sidste! Men det var katastrofalt, da der gik teologi i dramaet på Golgatha, og teologien sluttede forbund med øvrighed og verdslig magt” (s. 17).

Her samler alle angrebepunkterne sig: ”Der går en lige linje fra kirkestrategen Paulus, over kejser Konstantin, paven og Luther til kirken i dag, og denne linje er katastrofal for kristendommen og Jesu liv og lære. Det var altid sikkert, at kirken og dens tilhængere gjorde modstand over for oprør og revolution, over for de fattiges og undertryktes kamp for bedre levevilkår” (s. 17). Det overrasker ikke, at denne forståelse lader det meste af kirkens historie være en bedragets historie, og at den kunne få Søbye til gentagne gange i sine prædikener til at fastslå: ”Du kan ikke være kristen uden at være socialist”, hvad der ikke mødte megen genklang i en angiveligt reaktionær kirke.

Kunne man spore en markionitisk holdning over for Det Gamle Testamente, så er det samme bestemt ikke tilfældet med holdningen til Paulus, som jo netop var Markions store teolog. Her bruges et helt afsnit til at stille Jesus op over for Paulus i en ordduel, der ”med al ønskelig tydelighed [beviser] den dybe forskel mellem de to og deres livsindstilling” (s. 20).

Et næstsidste afsnit er endelig viet et frontalangreb på de teologiske fakulteter, hvor den paulinske lære er sat i højsædet, ”og ud fra denne lære skrives der tåbelige teologiske doktordisputatser, der laves kolde, hjerteløse prædikener, og religionsundervisningen er et mareridt af fordummelse” (s. 21). Søbye tager også anstød af den gamle læresætning (nogen bekendelse har den nu aldrig indgået i, men ordene tillægges Cyprian, der i øvrigt døde som martyr 258): ”Udenfor kirken er der ingen frelse.”

Dette udsagn må der gøres op med, og det må i stedet lyde: ”Indenfor kirken er der ingen frelse, før paven, Paulus, Luther, teologien og præsterne er kommet ud, og Jesus og socialisterne ind” (s. 21).

Søbye er her i god overensstemmelse med megen af den ganske udifferentierede religionskritik, der har vundet terræn de sidste år (ikke mindst som en følge af George W. Busch’s unuancerede religiøse retorik omkring Amerikas rolle i verdenssamfundet), når han med hjertelig tilslutning citerer Giordano Bruno, der blev brændt af inkquisitionen på Campo di Fiori i Rom i 1600: ”Der vil komme en dag, hvor menneskeslægten bliver frigjort for alle forstenede religioner, for alle betalte præster, for alt det urimelige nonsens, der nu hæmmer menneskeslægtens udvikling, fordi det udelukker forstandens lys” (s. 22).

Det 15. og afsluttende kapitel har overskriften ÆR MENNESKET. Det hedder her bl.a.: ”Det kan ikke siges tit nok, at vi skal ære mennesket, for da Gud er i ethvert menneske, ærer vi Gud ved at ære mennesket. Vi elsker Gud ved at elske mennesket” (s. 22). Det er jo både smukt og evangelisk.

I en stærkt forenklet og ensidig form repræsenterer Harald Søbye med sit Jesus-billede en af flere varianter af den opfattelse, at den historiske Jesus i virkeligheden var en socialreformator, der ville omstyrte en uretfærdig samfundsorden og virkeliggøre en socialistisk utopi. Dette er igen en variant af den nok så udbredte forståelse af den historiske Jesus som en mislykket messiasprætendent, en forståelse som første gang blev udfoldet omkring midten af 1700-tallet af Jesu-Liv-forskningens fader, Hermann Samuel Reimarus (1694-1768). For ikke at skade sit eget og familiens omdømme udgav Reimarus dog ikke selv det pågældende skrift, men fra 1771-1774 offentliggjorde den i flere sammenhænge berømte Gotthold Ephraim Lessing syv fragmenter af værket, dog uden at røbe hvem forfatteren var.

Det sidste af disse fragmenter indeholdt den tanke, at Jesus virkelig var mislykkedes med sit forehavende, sådan som det fremgår af korsordet: ”Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?”

Det kunne disciplene imidlertid ikke leve med, og efter fyrre dage, hvorunder liget var blevet uigenkendeligt, trådte de frem med forkyndelsen af Jesus som en åndelig messias.

Kristendommen beror således ifølge Reimarus på et bedrag.

Dermed var der givet grønt lys for en indtil da helt uhørt skelnen mellem, hvem Jesus havde været som historisk person, og hvad han blev gjort til af disciplene efter det åbenlyse nederlag på Golgatha. Denne opfattelse af Jesus som en mislykket messias fandt siden og i en anden variant bl.a. en fortaler i Albert Schweitzer (1875-1965). Bedst kendt er Schweitzers Jesu Liv. Af ”Jesu-Liv-Forskningens Historie, der oprindeligt udkom i 1906. Denne forståelse har i øvrigt også en repræsentant i Per Bilde, der netop har udsendt den første større danske bog efter Anden Verdenskrig om den historiske Jesus.

Blandt dem, som Harald Søbys arbejdede sammen med, var forfatteren Børge Madsen (1909-1978). Børge Madsen udgav i 1962 en pjece med titlen Jesus af Nazareth og den kirkelige tradition. Siden var han angiveligt medforfatter til Søbys Jesus-evangelium. Børge Madsen havde oprindeligt studeret teologi, men opgav snart både kristentro og studium og ernærede sig derefter bl.a. som forfatter. I den sammenhæng er han især kendt for sin roman Jeg er salig fra 1933. Ifølge et forord resumerer pjecen Jesus af Nazareth et større værk om Jesus, som Børge Madsen havde skrevet et par år tidligere. Det havde været omkring flere forlag, som dog angiveligt ikke mente, at emnet Jesus var tilstrækkelig betydningsfuldt til, at man turde udgive en bog derom. Efter resuméet at dømme har det ellers været en rimeligt orienteret og afbalanceret fremstilling, og der var faktisk på det tidspunkt ingen større danske bøger om dette emne.

Ikke mindst i forlængelse af den tyske forsker William Wredes (1859-1906) teologiske klassiker om messiashemmeligheden i Markusevangeliet fra 1901 - messiashemmeligheden er en betegnelse for det forhold, at Jesus forbyder både dæmoner og disciple at røbe, hvem han i virkeligheden er; det må først forkyndes efter hans opstandelse – skelnes der mellem en historisk Jesus, der ikke opfattede sig selv som messias, og så evangeliernes messiasforkyndelse, der har overlejet den historiske erindring.

Denne erkendelse drejer Børge Madsen dog til, at en oprindelig mere politisk messiasopfattelse hos den historiske Jesus i evangelierne er blevet afløst af den kirkelige forståelse. Således mener Børge Madsen, at meget ”tyder på, at Jesus virkelig har følt sig som den Messias, der i lighed med andre heltekonger i den jødiske historie skulle befri jøderne for fremmedåget og oprette det forventede rige her på jorden” (15). Den såkaldte tempelrensning var et strategisk led i en besættelse af dette vigtige punkt i Jerusalem, og hovedanklagen, der førte til hans død, lød da også på, at han havde villet være jødernes konge (jf. korsindskriften).

En anden dansk forfatter, der siden med langt større dramatisk sans og stærkt agitatorisk udfoldede et billede af Partisanen Jesus i en bog med denne titel, er Erik Nørgaard (født 1929). Her er forenklingens nåde udtalt, og hvor kilderne tier, taler Erik Nørgaard gerne.

Billedet af Jesus som socialist har imidlertid berømte aner som fx den kommunistiske ’kirkefader’ Friedrich Engels (1820-1895), der ikke alene karakteriserede Jesus selv, men også den ældste kristendom som repræsentanter for socialisme. Her kommer Johannes’ Åbenbaring til at stå som ikke alene det ældste skrift i Det Nye Testamente, men også som det eneste der giver os indsigt i den oprindelige kristendom.

Den ensidiggørelse af Jesus-billedet, som disse tolkninger er udtryk for, er bestemt ikke enestående, men én af de mange varianter, der må opstå dér, hvor de foreliggende kilder regnes for grundlæggende forfalskede, og hvor det styrende kriterium for udvælgelsen af mulige ”ægte brokker” derfor bliver den enkelte forfatters fornemmelse for sandhed.

Ole Grünbaum har i sin hagiografi over Søbye, Mord i kirken fra 1971, ikke bare sammenfattet dennes Jesus-opfattelse, men også uddybet dens forudsætninger. Grünbaum skriver selv, at Søbye ”ikke er nogen intellektuel” (s. 216), og han formulerer også udmærket, hvordan de begivenheder, der skabte Søbye-sagen havde ”deres egen magt” (s. 75), som ikke var sådan at styre.

Ole Grünbaum forsøger sidst i sin bog (s. 203-215) at give et rids af såvel Søbyes Jesus-opfattelse som dens forudsætninger.

Det sker ud fra dels Vilhelm Grønבæks Jesus Menneskesønnen fra 1935, dels Søren Kierkegaards voldsomme kirkekritik i det af ham selv udgivne tidsskrift Øieblikket, hvoraf der udkom ti numre i 1854-1855.

Forudsætningen er, at: ”Er der nogen, der har prædiket det kristne evangelium, så er det vel Jesus” (s. 207). Men: ”Evangelierne er nedskrevet af Paulus-folkene, og man skal si dem lidt for at få Jesu egne ord uden generalsekretær-slogans eller socialrådgivning. Men har man først fanget hans tone, er det ikke vanskeligt at høre, hvad han har sagt og hvad de andre har lagt til. I alle Jesu Ord lyser en så organisk og dyb vision og en så forløsende humor, at de river selvforsvarsmasken af og vækker det døde til live. I teologernes ord mærker man propagandaen, lysten til at erhverve sig tilhængere og ensretningen” (s. 214).

Det ligner jo en helgardering: Jesus er god nok, men Paulus er roden til alt ondt. Skulle der derfor optræde Jesus-ord eller Jesus-fortællinger i evangelierne, som ikke passer ind i det ønskede billede af ’den historiske Jesus’, skyldes det Paulus-folkene. Som hos de fleste af dem, der forsøger sig med en historisk Jesus som alternativ til kirkens Krisus-forkyndelse, ledsages denne bestræbelse således også i Søbyes tilfælde af et Paulus-had. Paulus hænges op på nogle få sætninger – og udsagnet om, at kvinder skal tie i menighedens forsamling stammer formodentlig ikke engang fra Paulus selv, men fra den langt senere forfatter til de pseudonyme Pastoralbreve, Timoteusbrevene og Titusbrevet (1 Tim 2,11-12), hvorfra det så er trængt ind i Første Korintherbrev (1 Kor 14,33-35). Hvad Paulus ellers har skrevet, og hvad der var hans hovedanliggende, lades simpelt hen ude af betragtning.

Så enkelt er billedet imidlertid ikke i min optik. Det kristne evangelium har aldrig alene været Jesu budskab og undervisning, men har fra begyndelsen også omfattet personen selv så at sige som Guds synlige side i denne verden. Derfor havde den måske fornemste repræsentant for historisk-kritisk forskning i 1900-tallet, Rudolf Bultmann (1884-1976), helt ret, når han besvarede

spørgsmålet, om Jesus da havde været en kristen, med et klart nej. For Jesus troede ikke på sig selv og sin opstandelse fra de døde.

Nu er Paulus overhovedet det ældste vidne både om Jesus som en historisk person og om kristentroens eksistens. For hans autentiske breve fra begyndelsen af 50'erne er de ældste skrifter i Det Nye Testamente. Tilmed har hans teologi eller forståelse af Jesus som Kristus grundlæggende præget praktisk taget alle de øvrige skrifter i Det Nye Testamente med undtagelse af Johannes' Åbenbaring. I den forstand er det helt rigtigt, at "evangelierne er nedskrevet af Paulus-folkene". For det er en kendsgerning, at Jesus intet skriftligt har efterladt sig, så vi kender ham udelukkende gennem andres opfattelser og udlægninger. Og fakta og tydingen er her flydt sammen på en sådan måde, at en skelnen er lige så vanskelig, som når to mindre floder er løbet sammen og har dannet en ny og større flod.

Skal man stykke et billede sammen af en historisk person bag evangeliernes fire meget forskellige og alle stærkt teologisk farvede Jesus-opfattelser, må det være en skikkelse, der på én gang er begribelig i det 1. århundredes jødiske kontekst, og hvis gerning forklarer Paulus' fortolkning og dermed de fire evangeliers iscenesættelse af, ikke en historisk, men en jordisk Jesus som den forkyndte forkynder.

Et efter min forståelse godt bud her er, at Jesu udlægning af loven samlede hele opmærksomheden om forholdet til næsten, hvor kærlighed og barmhjertighed skal være det alt bestemmende. Dette kan igen forstås i rammen om nogle af de gammeltestamentlige profeters forkyndelse af, at Gud i de sidste tider ville slutte en ny pagt med sit folk, hvor han netop ville skrive sine bud i deres hjerter og lægge sin ånd i deres indre, så de "glad, villig og gerne" vil gøre hans vilje. Det er i øvrigt denne nye pagt, som et menneske indlemmes i ved dåben, og som har givet navn til den anden del af den kristne Bibel, Det Nye Testamente, der lige så godt kunne hedde Den Nye Pagt.

Harald Søbys erklærede Paulus og alle hans efterfølgere, derunder Luther og al universitetsteologi, krig. Men dermed erklærede han selve kristendommen krig. Hensigten var at erstatte kirkelig kristendom med en historisk Jesus fra Nazaret, som blev skabt gennem et skønsomt udvalg af Jesus-ord i evangelierne, der lød ægte i den udvælgendes øren. Med andre ord: Det blev her Harald Søbys idealdannelse, der blev det bestemmende kriterium.

Ballademageren skabte en ballademager. Så snart Jesus-skikkelsen bliver løst ud af den fortolkningsramme, som Paulus og Det Nye Testaments evangelier har anbragt ham i, tager han næsten uvilkårligt farve efter den, der løsner ham ud. Det er store dele af den såkaldte Jesu-liv-forskning et klart vidnesbyrd om.

Det betyder ikke nødvendigvis, at der bliver sat spørgsmålstejn ved engagementet og integriteten hos den, der således skaber sig en historisk Jesus. Og der er her ingen grund til at betvivle Harald Søbys oprigtighed. Men der er grund til at spørge, hvorfor det er så vigtigt at inddrage Jesus, hvis sagen er indlysende rigtig i sig selv. Man skulle tro, at en legitim social indignation kunne stå på egne ben. Men det hører åbenbart med til vores kultur, at man gerne vil have Jesus på sin side. Selv om det så bare er som en spejling af en selv. Hvad der jo kan være nøjsomt nok.